

Anděl dekonstrukce

Meyer Howard Abrams

Démogorgón: Kéž by propast

*vychrlit mohla tajemství. Je slabý
hlas...*

Percy Bysshe Shelley: *Odpoutaný Prométheus*¹

Dostává se nám dnes poučení, abychom se měli na pozoru před slovy jako „původ“, „centrum“ a „konec“, ale odvážím se prohlásit, že toto zasedání² má svůj původ v dialogu mezi Wayne Boothem a mnou, soustředěném kolem otázky principů historických postupů v mé knize *Natural Supernaturalism*. Hillis Miller napsal, ve vsí nevinosti, na knihu recenzi; ve své odpovědi jej citoval Wayne Booth, potom jsem ho opětovně citoval a znovu mu odpověděl i já, a tak jej vtáhl vír naší názorové výměny, až se z ní nakonec stal dialog tří osob. A kdo může předvídat, s ohledem na prokázanou schopnost našeho předsedajícího podněcovat diskusi, kolik dalších účastníků vír vtáhne, než se konečně zastaví?

Využiji této příležitosti, abych prozkoumal zásadní otázku, kterou Hillis Miller ve své podnětné recenzi přednesl. Souhlasil jsem s Wayne Boothem, že pluralismus – vystavení předmětu rozličným úhlům pohledu, přinášející různorodé výsledky – je nejen platný, ale také nutný pro naše pochopení literární a kulturní historie. Při takové činnosti je totiž konvergence rozličných úhlů pohledu jediným způsobem, jak můžeme nahlédnout do hloubky. Také jsem však konstatoval, že Millerovo radikální prohlášení z jeho recenze, týkající se principů dekonstruktivní interpretace (jak ji sám nazývá), překračuje hranice pluralismu tím, že činí nemožným cokoli, co bychom mohli považovat za literární nebo kulturní historii.³ Toto téma by si sotva zasloužilo, abych se mu dále věnoval takto veřejně, kdyby se jednalo pouze o otázku přiměřenosti historických tvrzení v jediné knize. Miller ale chápe *Natural Supernaturalism* jako příklad „velkolepé tradice moderního humanitního bádání, tradice Curtiuse, Auerbacha, Lovejoye, C. S. Lewise“,⁴ a objasňuje, že v sázce je platnost předpokladů a postupů celé soustavy tradičního bádání humanitních věd. Zjevně se jedná o dostatečně důležité téma, aby naši diskusi opravňovalo.

Rád bych co nejstručněji formuloval zásadní, i když většinou implicitní předpoklady, které sdílím s tradičními historiky západní kultury a které Miller zpochybňuje, přičemž se je pokouší vyvrátit:

1. Základním materiálem historie jsou psané texty; autoři těchto textů (kromě některých okrajových výjimek) prozkoumávali možnosti a normy zděděného jazyka, aby mohli vyjádřit cosi určitého, přičemž předpokládali, že kompetentní čtenáři, pokud sdílejí jejich jazykové schopnosti, budou s to pochopit, co chtěli vyjádřit.

2. Historik je vskutku většinou schopen interpretovat nejen to, co jím citované pasáže znamenají dnes, ale i to, co jimi mínili jejich autoři v době, kdy je napsali. V typickém případě formuluje historik svou interpretaci jazykem, který je částečně jazykem interpretovaného autora, a částečně jeho vlastním. Je-li tato interpretace poctivá, pro dané účely se dostatečně přibližuje tomu, co měl autor na mysli.

3. Historik svou interpretaci nabízí veřejnosti s očekáváním, že zkušený čtenář přečte jistou pasáž podobně jako on, a tím potvrdí „objektivitu“ jeho interpretace. Protřelý autor předpokládá, že některé z jeho interpretací se ukáží jako chybné, ale tyto chyby, pokud jsou omezeného dosahu, nijak vážně neovlivní přiměřenost celku jím podané historie. Je-li však většina jeho interpretací chybná, nebudeme jeho knihu chápat jako historii, ale jako historickou fikci.

Povšimněme si, že zde hovořím o jazykové interpretaci, nikoli o tom, co bývá matoucím způsobem označováno jako „historická interpretace“ – tj. kategorie, témata, konceptuální a vysvětlující vzorce, které historik přináší do svého zkoumání textů, a které pomáhají utvářet příběh, jemuž slouží textové pasáže s příslušnými jazykovými významy jako příklady nebo důkazy. Rozdíly mezi těmito organizujícími kategoriemi, tématy a vzorci ovlivňují rozmanitost příběhů, které jednotliví historikové vyprávějí, a které pluralistická teorie chápe jako přijatelné. Nelze popřít, že jazykové významy citovaných pasáží do jisté míry reagují na rozdíly v perspektivě, kterou na ně historik uplatňuje. Jazykové významy se ale také podstatnou měrou vzpírají proměnám perspektivy, přičemž historikova věrnost těmto významům slouží jako základní kritérium přiměřenosti příběhu, který se chystá vyprávět, bez toho aby je manipuloval a upravoval, aby vyhovovaly jím předem učiněným závěrům.

Ještě jednu předběžnou poznámku: netvrdím, že má interpretace pasáží, které cituji, vyčerpává vše, co vyjadřují. Ve své recenzi Hillis Miller píše: „[L]iterární nebo filozofický text má pro Abramse jediný nepochybný smysl, ‚korespondující‘ s rozličnými entitami, které ‚reprezentuje‘ prostřednictvím více nebo méně přímého zrcadlení.“ Netuším, čím jsem u Millera vyvolal dojem, že má „teorie jazyka je implicitně mimetická“, že je „zrcadlem“ nastaveným skutečnosti, již odráží,⁵ ledaže by vycházel z předpokladu, který zřejmě sdílí s Derridou, a který mi připadá zjevně chybný, že totiž každý pohled na jazyk, který není dekonstruktivní, je mimetický. Celkem vzato sám pohlížím na jazyk funkčně a pragmaticky: jazyk, ať už mluvený nebo psaný, spočívá v užívání velmi rozmanitých řečových aktů, jimiž uskutečňuje nejrozličnější lidské záměry; tvrdit něco o jisté situaci je pouze jedním z těchto záměrů; takové jazykové tvrzení situaci neodráží, ale pomáhá nasměrovat pozornost k jejím vybraným aspektům.

V každém případě se domnívám, že je zcela pravdivé, že mnohé z pasáží, které cituji, jsou víceznačné a ve svém významu rozmanité. Vše, na co si činím nárok – na co si musí činit nárok každý tradiční historik – je, že ať už autor mínil cokoli dalšího, potom měl na mysli alespoň *toto*, a že „toto“, kterému se dostatečně přibližuji a výslovně je uvádím, dostačuje pro příběh, který se chystám sdělit. Jiní historikové, kteří chtějí vyprávět odlišný příběh, mohou ve svých interpretacích odhalit jiné stránky významu zprostředkované stejnou pasáží.

To mě přivádí k jádru mého nesouhlasu s Hillisem Millerem. Jeho hlavním sporným tvrzením není, že někdy, nebo vždy, ve svých interpretacích chybují, ale že – jako další tradiční historikové – nikdy nemohu mít ve svých interpretacích pravdu. Miller totiž souhlasí s Nietzscheovou námitkou proti „představě ‚správnosti‘ v interpretaci“, stejně jako s jeho tvrzením, že „stejný text opravňuje nesčetné interpretace [*Auslegungen*]: neexistuje žádná ‚správná‘ interpretace.“⁶ Nietzscheovy názory na interpretaci, říká Miller, jsou stále významné i pro současné dekonstruktivní teoretiky, včetně Jacquese Derridy a jeho samého, kteří „znovuinterpretují Nietzscheho“ nebo píší „přímo nebo nepřímo pod jeho záštitou“. Cituje dále několik výroků z Nietzscheovy *Der Wille zur Macht*, z nichž podle něj vyplývá, „že čtení nikdy není objektivní identifikací smyslu, ale zanáší význam do textu, který ‚sám o sobě‘ žádný význam nemá“. Například: „Nakonec člověk ve věcech nenachází nic, co do nich nezanesl.“ „Ve skutečnosti je interpretace sama prostředkem, jak něco ovládnout.“⁷ Zdánlivě mohou tato povšechná dekonstruktivní tvrzení připomínat tvrzení

Carrollova filozofa jazyka, který prohlašoval, že význam do textu přináší interpretova vůle k moci:

„Otázka je,“ řekla Alenka, „můžete-li přimět slova, aby znamenala různé věci.“

„Otázka je,“ řekl Hupity Dupity, „kdo je komu pánem – to je to celé.“⁸

Samozřejmě si ale nemyslím, že by taková dekonstruktivní tvrzení byla, po způsobu Hupityho Dupityho, jednoduše dogmatickými vyhlášeními. Spíše jsou to závěry vyplývající z konkrétních premis o jazyce. Ve zbylém čase bych rád zmínil, které vybrané premisy to podle mě jsou, nejdříve u Derridy a potom u Millera, a to s důvěrou, že v případě chybné interpretace těchto teorií někdo na mé chyby upozorní a opraví je. Abych snížil napětí, rád bych úvodem prohlásil, že si nemyslím, že radikálně skeptické závěry vyplývající z těchto premis jsou chybné. Naopak, myslím si, že jejich závěry jsou správné – ve skutečnosti jsou *neomylně* správné, a v tom právě spočívá jejich problém.

I.

Často se setkáváme s názorem, že Derrida a jeho následovníci podřizují veškeré zkoumání prvotnímu průzkumu jazyka. To je vcelku pravdivé, ale nedostatečně přesné, neboť se tu nerozlišuje mezi Derridovou prací a tím, co Richard Rorty nazývá „obrat k jazyku“,⁹ charakteristický pro moderní angloamerickou filozofii a také velkou část angloamerické literární vědy posledního půlstoletí, včetně „Nové kritiky“. Derrida se odlišuje především tím, že jako jiní francouzští strukturalisté přesouvá svůj výzkum od jazyka k *écriture*, k psanému nebo tištěnému textu; dále pak tím, že vnímá text neobyčejně omezeným způsobem.

Derridovou výchozí a rozhodující strategií je zrušit prioritní postavení, které tradiční názory přisuzují jazyku mluvenému před psaným. Prioritním postavením míním to, že se mluvené promluvy využívá jako konceptuálního modelu, z něž se odvozují sémantické a jiné vlastnosti psaného jazyka, stejně jako jazyka obecně. Derridův posun spočívá v tom, že se v první řadě odvolává na psaný text, který sestává z toho, co při pohledu na něj nacházíme – k „*un texte déjà écrit, noir sur blanc*“ [již napsanému textu, černému na bílém].¹⁰ V ohromující hře Derridova výkladu jsou tyto černé značky na bílém papíře jeho posledním útočištěm – tím jediným, co je při čtení skutečně přítomné –, nejsou vymyšlenými konstrukty, iluzemi, fantazmaty. Derrida rozvíjí pomocí promyšlených metaforických pojmenování vizuální vlastnosti těchto černých značek na bílém, prázdném papíře mnoha směry, jen aby je, ve výmluvných momentech, opět omezil na jejich základní stav. Jediné, co zde zaručeně je, když se díváme na text, jsou „značky“, vymezené a rozdělené do skupin pomocí „prázdných míst“; když srovnáme jednotlivé značky a jejich uskupení, nalezneme zde také „prostory“, „okraje“, „opakování“ a „diference“. Svou rétorickou virtuozitou nás Derrida vybízí, abychom jej k těmto novým premisám následovali, a abychom se v nich nechali uzavřít. Máme jej tedy následovat při jeho pohybu od uzavřeného „logocentrického“ modelu všech tradičních nebo „klasických“ pohledů na jazyk (které, jak tvrdí, vycházejí z iluze platónského či křesťanského pojetí bytí a přítomnosti, jež slouží jako původ a garant významů) k tomu, co budu označovat jako jeho vlastní grafocentrický model, v němž jedinou přítomností jsou značky na bílém, prázdném papíře.

Ještě předtím, než vůbec stihne začít, staví tímto směrlým manévrem Derrida mimo hru každý zdroj norem, regulací nebo ukazatelů, které v běžném užívání a zkušenosti jazyka stanoví hranici tomu, co míníme a jak je našemu mínění možné rozumět. Protože jedinými danostmi jsou dopředu existující značky, „*déjà écrit*“, nemůžeme se odvolat na mluvící nebo píšící subjekt, ego, cogito nebo vědomí, tedy na žádného možného vykonavatele záměrného, intencionálního mínění („*volouir dire*“); všem takovým silám je určen status jazykem vytvořených fikcí, snadno odstranitelných dekonstruktivní analýzou. Tímto manévrem nás Derrida zbavuje možnosti vztahovat se nějakým způsobem k procesu, jímž se učíme mluvit, rozumět nebo číst, stejně jako k procesu, jímž v interakci s kompetentnějšími uživateli a díky naší rozvíjející se jazykové zkušenosti začínáme rozpoznávat a opravovat své chyby při mluvení nebo rozumění. Autor je Derridou převeden (když zrovna nepromlouvá chvilkovým těsnopisem tradičních fikcí) na úroveň pouhé další značky mezi značkami jinými, která je umístěna na začátku nebo konci textu či souboru textů, „v konkrétních textových souborech, identifikovaných pomocí ‚vlastního‘ jména jistého

podpisu“.11 Dokonce ani syntaxi, organizaci slov do významuplné věty, se nedostává žádná úloha při určování významů slov, z nichž se věta skládá, protože když se díváme na stránku, potom podle grafocentrického modelu nevidíme žádnou organizaci, ale jen „řetěz“ seskupených značek, sekvenci jednotlivých znaků.

Právě Derridovo pojetí „znaku“ mu dovoluje omezené rozvinutí jeho premis. Do textu totiž přináší poznatek, že značky na stránce nejsou náhodným značením, ale jsou to znaky, přičemž znak má dvojí stránku, označující a označovaný, znamení a pojem, nebo značku a význam. Když se však díváme na stránku, významy tam nenalezneme, nejsou fyzicky ani psychicky přítomné. Aby vysvětlil značení, využívá Derrida úzce specializovaného a podrobně rozpracovaného výkladu Saussurova názoru, že identita zvuku nebo významu znaku se neopírají o žádné pozitivní vlastnosti, ale o vlastnosti negativní (nebo relační) – o jejich „diferenci“ nebo diferencovatelnost od jiných zvuků nebo významů v rámci konkrétního jazykového systému. Toto pojetí difference se Derridovi samo nabízí, protože důkladná prohlídka tištěné stránky ukazuje, že některé značky a soubory značek se opakují, ale jiné se od sebe odlišují. Podle Derridovy teorie přidává „difference“ – nikoli „diference mezi a, b, c“, ale jednoduše „difference“ – statickým součástí textu nutný operační člen, a jako taková (podobně jako pojem „negativity“ v Hegelově dialektice) dělá divy. „Difference“ totiž uvádí do pohybu ustavičnou hru (*jeu*) značení, která probíhá uvnitř zdánlivé nehybnosti značek na tištěné stránce.

Aby vysvětlil, jak při značení znaku probíhá odlišování, předkládá Derrida pojem „stopy“, která není přítomností, ačkoli funguje jako jistý druh „simulakra“ označované přítomností. Jakékoli značení, které difference v označujícím dříve aktivovala, zůstává v přítomném okamžiku, stejně jako v budoucnosti, aktivní jako „stopa“,12 přičemž „sediment“ stop, který se v označujícím nahromadil, zakládá rozmanitost hry jeho přítomných významů. Tato stopa je prchavou stránkou textu; není, ale funguje, jako by existovala; hraje roli bez toho, aby byla „přítomná“; „zjevuje se / mizí“; „stírá se přítomnic [Elle s'efface en se présentant]“.13 Jakýkoli pokus definovat nebo interpretovat značení znaku nebo řetěz znaků spočívá v tom, že je interpret nahrazuje jiným znakem nebo řetězem znaků, „náhražkami znaku“, jejichž sebestírající stopy pouze laterálně oddalují, od substituce k substituci, stabilizovaný a přítomný význam (nebo „přítomnost“ označovaného), o kterou marně usilujeme. Naděje, již se zdá stopa nabízet, totiž přítomnost, kdy se hra značení zastaví a spočine na určité referenci, tak není nikdy uskutečnitelná, ale neustále odkládána, oddalována, opožďována. Derrida vytváří ve francouzštině složený termín *différance* (a mísí tak dohromady pojmy oddělování a oddalování),14 aby upozornil na nekonečnou hru generovaných významů, v níž se reference nekonečně odsouvá.15 Z toho podle Derridy vyplývá, že „centrální, původní či transcendentální označované“ se ukazuje jako „nikdy [...] absolutně přítomné a mimo systém diferencí“, a tato „absence transcendentálního označovaného donekonečna rozšiřuje pole a hru značení“.16

Derrida tak dospívá k tomu, že žádný znak nebo řetěz znaků nemůže mít určitý význam. Připadá mi však, že k tomuto závěru dochází postupem, který není svým způsobem o nic méně závislý na původu, centru a konci, a který není o nic méně zatvrzele „teleologický“ než nejdůslednější z metafyzických systémů, které mají jeho vývody dekonstruovat. Jeho původem a centrem jsou grafocentrické premisy, uzavřená komora textů, do které nás zve s tím, abychom opustili běžnou oblast zkušenosti s mluvením, nasloucháním, čtením a porozuměním. Od takového východiska se následně pohybujeme k předem hotovému závěru. Derridova komora je totiž zapečetěná dozvuková komora, v níž jsou významy redukovány na nepřetržitou echolalii, vertikální a laterální rezonanci strašidelných nepřítomností od znaku ke znaku, které nevydávají žádný hlas, nikdo je nezamýšlí, na nic neodkazují, bzučí v prázdnu.

Pro chiméru tradiční interpretace, která se marně pokouší určit, co měl autor na mysli, navrhuje Derrida alternativu: odevzdat se nekonečné hře značení, kterou znaky v textu rozvíjejí. S touto neradostnou vyhlídkou na jazyk a kulturní činnost v troskách nás Derrida vyzývá k pokusu pouze upřeně pozorovat, avšak bez toho, aby nás při tom provázela rousseauovská nostalgie po ztracené jistotě významu, který jsme ve skutečnosti nikdy nevlastnili, ale namísto toho by nás měla provázet „nietzscheovská *afirmace*, hravé přitakání hře světa a nevinnosti vznikání, přitakání světu znaků, které je bez chyby [*faute*], bez pravdy, bez původu, který je otevřen aktivní interpretaci. [...] Je to hra bez zajištění. [...] V absolutní náhodě se však *afirmace* poddává i *genetické* neurčitelnosti, *seminálnímu*

dobrodružství stopy.“¹⁷ Grafocentrické premisy vedou jednoznačně k metafyzice, světonázoru založenému na nekončící hře *différance*, kterou nejsme schopni dokonce ani pojmenovat (protože tento svět můžeme zahlédnout jen tak, že se zbavíme jazyka, který nevyhnutelně implikuje celou metafyziku přítomnosti, již tento pohled nahrazuje). Svou vizi Derrida popisuje takto: „[M]ám ovšem před očima porodní proces – ale také ty, kdo ve společnosti, z níž nevyklučuji ani sebe, tyto oči odvracejí před čímsi dosud nepojmenovatelným, jež již o sobě dává vědět, [...] děje se tak vždy v podobě nepodoby, beztvary, němou infantilní a hroživou formou nestvůrnosti.“¹⁸

II.

Hillis Miller zavádí výstižné rozlišení mezi dvěma skupinami současných strukturalistických literárních vědců, mezi „opatrnými“ a „tajemnými literárními badateli“. Ti opatrní se stále ještě drží možnosti „strukturalismem inspirované literární vědy jako racionální a racionalizovatelné činnosti s dohodnutými pravidly postupů práce, danými fakty a měřitelnými výsledky“. Ti tajemní se podobně nostalgii po nemožných jistotách zříkají.¹⁹ A protože sám je badatelem tajemným, spočívá Millerovo úsilí v tom, aby nás u všech rozličných děl, jimiž se zabývá, přiměl podílet se na zjevení jejich vlastní sebedekonstrukce, které představuje z důvodů nedostupnosti jakéhokoli možného původu, základu, přítomnosti nebo konce nekončící hru nedeterminovatelných významů.

Podobně jako pro Derridu je i pro Millera daností psaný text, „nevinné černé značky na stránce“,²⁰ které jsou vybaveny stopami nebo pozůstatky významu; poté využívá rozličných strategií, které maximalizují počet a rozmanitost možných významů za současné minimalizace všech faktorů, které by mohly omezovat jejich volnost. Stojí za to stručně si dvě tyto strategie přiblížit.

Jedním Millerovým postupem je aplikovat termíny „interpretace“ a „význam“ neobvykle široce, a tak sjednotit mluvený nebo psaný jazykový projev s jakoukoli metafyzickou reprezentací teorie nebo „faktu“ o fyzickém světě. S těmito různorodými sférami nakládá stejně jako s „texty“, které „čteme“ nebo „interpretujeme“. Neopouští tak žádný prostor pro zohlednění faktu, že jazyk je na rozdíl od fyzického světa kulturní institucí, která se vyvinula výslovně za účelem vyjadřovat význam a zprostředkovávat jej členům společenství, kteří se naučili, jak jazyk používat a interpretovat. Uvnitř sféry explicitně jazykových textů nebere Miller v úvahu žádné rozlišení v oblasti těch druhů norem, které mohou nebo nemusí být platné pro „interpretaci“ celého souboru autorových textů, pro jediné dílo tohoto celku, nebo pro konkrétní pasáž, větu nebo slovo v rámci takového díla. Jako interpretační pluralista bych souhlasil, že existují rozmanité platné (i když ne stejně adekvátní) interpretace hry *Král Lear*, tvrdím ale, že přesně vím, co měl Lear na mysli, když říká: „*Pray you undo this button.*“²¹

Další strategie je spojena s Derridovou „stopou“. Podobně jako Derrida i Miller vyřazuje prostřednictvím svých vybraných premis jakoukoli kontrolu nebo omezení značení, k němuž by docházelo prostřednictvím odkazu na takové použití slova nebo obratu, které bylo běžné v autorově době, nebo pomocí odkazu k autorskému záměru, jazykovému nebo žánrovému kontextu, v němž se jisté slovo objevuje. O jakémkoli slově daného textu – nebo alespoň o těch „klíčových“, jak nazývá slova, která si vybírá pro zvlášť pečlivé zkoumání – tak může tvrdit, že označuje všechny z rozličných věcí, které značilo v rozmanitých podobách, jichž označující nabylo během své zaznamenané historie; a to nejen v jednom konkrétním jazyce, třeba v angličtině a francouzštině, ale i zpětně prostřednictvím jeho latinské a řecké etymologie až k předpokládanému indoevropskému počátku. Proto kdykoli a kýmoli je v jakémkoli kontextu použito tištěné slovo, hranice, stanovující naše možnosti formulovat, co v tomto užití znamená, jsou dány pouze tím, co může interpret nalézt ve starých a etymologických slovnících, spolu s jakoukoli další informací, kterou může přinést interpretova vlastní erudice. To je důvod pro Millerovy neustálé obraty k etymologii – a dokonce k významu tvaru tištěných písmen u měnících se podob slova – při výkladu textů, na něž zaměřuje svou interpretační pozornost.²²

Tímto způsobem je klíčové slovo vybaveno sedimentovanými významy, nahromaděnými v průběhu celé jeho historie, ale zbaveno všech norem umožňujících některé z nich vybrat a jiné odmítnout. Klíčové slovo se tak stává – podobně jako delší pasáž nebo celý text, jehož je slovo součástí – *suspens vibratoire*²³ (řečeno obratem, který Miller cituje z Mallarméa), chvějivým suspendováním stejnou měrou pravděpodobných významů, jež jsou nu-

ceny zahrnovat „neslučitelné“ nebo „nesmiřitelné“ či „protikladné“ významy. Závěr, vyplývající z těchto názorů, formuluje Miller několika způsoby: protože jsou nepřestávající hrou odchylných významů, jsou klíčové slovo, pasáž nebo text „neurčitelné“, „nedešifrovatelné“, „nečitelné“, „nerozhodnutelné“.24 Nebo ještě nepokrytěji: „Každé čtení je chybné.“ „Je možné ukázat, že každé čtení je chybné, a to na základě důkazů čerpaných z textu samotného.“ Při chybném čtení textu však interpret pouze opakuje, co již před ním učinil samotný text, protože „každý literární text, s větší nebo menší mírou explicitnosti či jasnosti, již čte, nebo čte chybně, sám sebe“.25 Prohlásit, že toto pojetí interpretace zbavuje opory ten druh historie, který jsem se rozhodl provozovat, by bylo velmi úzkoprsé: tento přístup totiž spěje k tomu, že žádný text, ani jako část, ani jako celek, nemůže znamenat nic konkrétního, přičemž nikdy nedokážeme říci, co někdo myslel tím, že něco napsal.

Je-li však každá interpretace interpretací chybnou, a musí-li se veškeré myšlení o literatuře (podobně jako historie) zabývat pouze badatelovými nesprávnými interpretacemi, proč bychom vůbec měli pokračovat v interpretaci a literárním bádání? Hillis Miller klade tuto otázku opakovaně. Odpovídá na ni prostřednictvím svých oblíbených interpretačních analogií, které s neochabující vynalézavostí prozkoumává. Tyto analogie zobrazují čtený text jako krétský labyrint a také jako osnovu pavučiny; tyto dva obrazy, jak zdůrazňuje, se dřívějším propojením spojily v mýtu o niti, již Ariadné tká svou síť.26 Zde je jedna z odpovědí na otázku, proč pokračovat v literárněvědné činnosti:

Paterovo literární dílo, podobně jako díla jiných významných autorů západní tradice, jsou zároveň jak otevřeny interpretaci, tak vposledku nedešifrovatelné, nečitelné. Jeho texty vedou literárního badatele hlouběji a hlouběji do labyrintu, dokud nenarazí na konečnou aporii. To však neznamená, že čtenář musí hned na počátku vzdát svůj pokus Paterovi porozumět. Jen tím, že projde celou cestu labyrintem a bude přitom sledovat nit daného vodítka, může badatel dojít do slepé uličky bez Mínotaura, k neschůdné cestě, která je hraničním, konečným bodem interpretace.27

Troufám si tvrdit, že rozumím této části Millerova textu, a že to, co říká, částečně znamená, že interpretační činnost dekonstruktivního literárního badatele má svůj počátek a svůj konec: začíná jako intencionální, k cíli směřující pátrání, přičemž toto pátrání musí skončit ve slepé uličce.

Dosažení interpretační aporie nebo slepé uličky urychluje příchod „tajemného okamžiku“, jak mu říká Miller – okamžiku, kdy badatel, který si myslel, že dekonstruuje text, zjišťuje, že se pouze podílel na nekončící hře textu jako sebedekonstruujícího artefaktu. Zde je další z Millerových tvrzení, v němž popisuje jak svůj vlastní, tak Derridův postup:

Dekonstrukce jako způsob interpretace funguje prostřednictvím pečlivého a rozvážného pronikání do každého textového labyrintu. [...] Dekonstruktivista tímto postupem zpětného zkoumání usiluje najít takový prvek studovaného systému, který je nelogický, nit v daném textu, která jej celý rozplete, nebo uvolněný kámen, který s sebou strhne celou stavbu. Přesněji řečeno: dekonstrukce ničí základy, na nichž stavba stojí, tím, že ukáže, že text již základy zničil, vědomě nebo nevědomě. Dekonstrukce nerozebírá strukturu textu, ale ukazuje, že text již sám sebe demontoval.28

Tajemný okamžik v interpretaci, jak jej Miller popisuje na jiném místě, je náhlým „*mise en abyme*“, v němž mizí dno, přičemž v nekonečném návratu sebematoucí hry významů uvnitř znaků samotných, které propast odhalují a zároveň ji pojmenováním zakrývají, zachytáváme letmý záblesk propasti samé, v „závrati z pod ní ležící nicoty“.29

„Dekonstruktivista,“ prohláshel Miller, „se *pokouší* najít“ nelogický prvek v textu, nit, která, když se za ni zatáhne, veškerou látku rozplete. Vypadá-li hra tak, jak ji Miller vytvořil (grafocentrické premisy a volnost interpretačních manévřů), je neselhávajícím pravidlem dekonstruktivního poslání: „Hleďte a naleznete.“ Dekonstruktivní metoda funguje, protože nemůže nefungovat; je to podnik, který nemůže zkrachovat; neexistuje žádná souvislá pasáž ve verších nebo v próze, která by mohla eventuálně posloužit jako protipříklad, který by otěstoval její platnost nebo hranice. A tajemný literární badatel, ať

už jsou texty, na něž své strategie uplatňuje, jakkoli rozmanité a rozdílné, nakonec musí dojít k tomu, že jsou všechny redukovány na jednu jedinou věc. Millerovými vlastními slovy: každé dekonstruktivní čtení „aplikované na jakýkoli literární, filozofický nebo literárněvědný text [...] dochází konkrétním způsobem, který text dovoluje, ke ‚stejnému‘ aporetickému okamžiku. [...] Čtení se znovu a znovu vrací, prostřednictvím odlišných textů, do ‚stejně‘ slepé uličky.“³⁰

Je marné poukazovat na to, že takové myšlení o literatuře nemá vůbec nic společného s naší běžnou zkušeností jedinečnosti, bohaté rozmanitosti, a vášnivých lidských záležitostí, kterou zažíváme nad literárními, filozofickými nebo literárněvědnými díly – to vše jsou věci, spadající pod jazykové iluze, které myšlení o literatuře odstraňuje. Chtěl bych zdůraznit, že nám četba Millera, stejně jako Derridy, přinese bohatou odměnu, včetně potěšení z jeho vynalézavých myšlenkových a jazykových her, ze spousty překvapujících jasnozřivých pohledů, které nám přináší díky své sečtělosti a vnímavosti pro netušené shody a rozdíly v našem literárním a filozofickém dědictví. Ale této odměny se nám dostává jen mimochodem, přičemž samotná cesta vždy směřuje ke konečné zkušenosti závratí, tajemnému *frisson* [mrazení] z toho, jak se s ním potácíme na kraji propasti; dokonce i šok z tohoto objevu je brzy otupen svým očekávaným a neměnným návratem.

OCITUJI poslední úryvek z Millera, abych doložil obratnou a tvořivou hru jeho rétoriky, slovních hříček a obraznosti, které dodávají jeho vyjádřením *mise en abyme* kouzlo, kterému se jen těžko vzdoruje. Převádí jimi své propojené analogie labyrintu, sítě a propasti do černých značek na bílém, prázdném papíře, které představují základní danost dekonstruktivních premis:

*Namísto toho, aby Ariadnina nit umožnila bezpečný únik z bludiště, vytváří jej, je tímto labyrintem. Interpretace nebo řešení hádanek tkaniny textu jen k celé síti přidává více vláken. Nemůžeme nikdy z labyrintu uniknout, protože únik labyrint rozšiřuje svou nití lineárního narativu nebo příběhu. Myšlení o literatuře přidává další nitě, aby vyzdobilo již existující látku či tkaninu. Tato nit se podobá vlákně odvíjejícímu se od špičky spisovatelova pera, které jej udržuje v síti, ale dočasně jej také drží mimo sráz, mimo prázdnou stránku, kterou tato linka zakrývá.*³¹

Takže si to interpretujeme: Hillis Miller, dočasně držený labyrintickými vlákny textové sítě nad propastí, kterou tyto černé řádky vymezují na prázdném papíře, se zaměstnává rozmotáváním sítě, jež mu znemožňuje ponořit se do prázdnoty – propasti. Zjišťuje však, že tak může učinit pouze aktem psaní, jenž spřádá další síť řádků či vláken, stejně tak náchylnou k dekonstrukci, pouze dalším pohybem pera, které za sebou zanechá jen další inkoustovou síť nad stále se vzdalující propastí. Jak Miller poznamenává – předpokládám, že kajícně – na konci mnou již citované pasáže: „v jedné verzi příběhu se Ariadné měla ze zoufalství oběsit na své vlastní niti poté, co ji Théseus opustil“.

III.

Co nám zbývá říci v odpověď na tuto propastnou vizi textového světa literatury, filozofie a všech dalších lidských výkonů v oblasti jazyka? Domnívám se, že máme pouze jedinou adekvátní odpověď, a ta je stejná jako odpověď William Blakea, kterou dal Andělovi ve *Snoubení nebe a pekla*. Poté, co se po hmatu dostali dolů „točitou slují“, zjevil Anděl Blakeovi děsuplnou vizi pekla jako „nekonečné Propasti“; v níž bylo „slunce, černé, ale zářivé“, a kolem něj „ohnivé pruhy, po nichž kroužili obrovští pavouci“. Jakmile se „můj přítel Anděl“ vzdálil, „tu však už nebylo onoho zjevení, ale octl jsem se sedící na krásném břehu u řeky ve svitu měsíčním a slyšel jsem harfeníka, zpívajícího k harfě“. Anděl „se mne překvapen tázal, jak jsem unikl? Odpověděl jsem: ‚Za všechno, co jsme spatřili, vděčili jsme tvé metafyzice.“³²

Jsem rád, že mohu prohlásit, že Hillis Miller jako Anděl dekonstrukce nemyslí dekonstrukci vážně v Hegelově významu slova „vážný“; to znamená, že se zcela a důsledně neodevzdává důsledkům svých premis. Naštěstí pro nás je ve skutečnosti dvojitém agentem, který hraje jazykovou hru na základě dvou rozdílných druhů pravidel. Jednou hrou je hra dekonstruktivního interpreta literárních textů. Druhou je hra, kterou rozehraje za minutu nebo dvě, kdy vystoupí ze svých grafocentrických premis na toto pódium a promluví k nám.

Odvážím se předpovědět, co Miller provede potom. Bude chtít sdělit určité věci a mistrovsky využije všemožné zdroje jazyka, aby je vyjádřil jasně a přesvědčivě, přičemž k nám bude promlouvat s přesvědčením, že v míře, v jaké ovládáme konstitutivní normy tohoto druhu diskurzu, odhadneme, co má na mysli. Nebudeme svědky žádných nepřekonatelných teoretických těžkostí, zabraňujících mu, aby svou rozpravu začal, nebo s ní pokračoval přes prostředek až ke konci. Co řekne, bude bezprostředně vyplývající manifestací myslícího subjektu nebo ega, stejně jako zřetelného a trvalého étosu, takže ti z vás, kdo – podobně jako já – znají a obdivují jeho poslední práce, budou sice překvapeni a potěšeni jednotlivými tvrzeními, ale budou také oprávněně předem očekávat jak určitý obecný ráz, tak jistý výrazný styl a postup jeho vystoupení. Co řekne, bude dále manifestovat cítění, stejně jako myslící subjekt; a pokud není vybaven nadlidskou shovívavostí, vyjádří tento subjekt jisté přirozené podráždění nad tím, že já, starý přítel, jsem mohl tak hloupě dezinterpretovat to, co napsal o svých literárněvědných záměrech.

Ještě předtím, než přišel sem, přepracoval Miller své myšlenky (včetně vnitřní řeči) do psané podoby. Na tomto pódiu bude pokračovat a převede toto psaní do řeči; a můžeme bezpečně prohlásit – protože náš předsedající je sám dvojitým agentem, redaktorem literárněvědného časopisu a současně organizátorem tohoto symposia –, že jeho řeč bude brzy opětovně převedena do psané podoby a představena veřejnosti. Tato substituce *écriture* namísto *parole* bude mít svůj význam, nikoli však význam zásadní; to, co zde Miller řekne, tedy nepřeskočí ontologickou mezeru na tištěnou stránku a nezbaví se při tom všech rysů, které jej činily srozumitelným jako diskurz. Každý z jeho čtenářů bude totiž schopný převést černé značky na prázdném, bílém papíře zpět do řeči, kterou v duchu uslyší; nebude vnímat slova jednoduše jako značky nebo zvuky, ale jako již obdařené významem; bezprostředně mu při jeho četbě vyplyne inteligentní subjekt, velmi podobný tomu, který mu vyplyne, zatímco mu bude naslouchat na tomto místě, subjekt, organizující správně utvořené a významuplné věty a řadící svá tvrzení zprostředkovávaná textem.

Neexistuje žádný jazykový ani jiný zákon, na který bychom se mohli odvolat, jenž by dekonstruktivistovi znemožňoval použít jeho grafocentrické postupy na tištěnou verzi řeči Hillise Millera – nebo mé, nebo Wayne Booth – a pokud tak učiní, bude spolehlivě schopen přeložit tento text do závratné *mise en abyme*. Ale ti z nás, kdo tvrdohlavě odmítáme dosadit pravidla dekonstruktivní činnosti na místo našich běžných schopností a citu pro jazyk, zjistí, že jsme byli schopni tento text velmi dobře pochopit. Ve skutečnosti mu v mnoha ohledech porozumíme lépe, než když jej budeme poslouchat v podobě mluvené výpovědi, protože instituce tisku poskytne prchavým slovům jeho řeči trvalý grafický protějšek, umožňující nám, abychom jej vnímali vlastním tempem, a nikoli tempem toho, kdo jej přednáší, stejně jako nám umožní jej číst opakovaně, uspořádat jej a přemítat nad ním, dokud nebudeme přesvědčeni, že jsme se přiblížili autorovu zamýšlenému významu.

Jak nám naznačuje naše zkušenost, poté, co Hillis Miller a já takto navzájem pouvažujeme nad texty našich výpovědí, pravděpodobně spolu budeme dále zásadně nesouhlasit. Tím mám na mysli, že žádný z nás není nakloněný tomu, uznat důvody toho druhého jako natolik přesvědčivé, aby jej přiměly změnit jeho vlastní interpretační premisy a cíle. Ale v průběhu tohoto procesu každý z nás dochází k jasnějšímu pochopení důvodů činnosti toho druhého, a bezesporu objevuje, že některé z těchto důvodů jsou skutečně pádné, a přestože nejsou zcela přesvědčivé, mají pro danou otázku smysl. Krátce řečeno: vydáme-li se staromódním způsobem zjišťovat, co ten druhý myslí tím, co říká, jsem přesvědčený, že dospějeme k lepšímu vzájemnému porozumění. Koneckonců bez přesvědčení, že můžeme jazyk používat k tomu, abychom vyjádřili, co máme na mysli, a že můžeme jazyk interpretovat, abychom určili, co bylo míněno, neexistuje žádný logický důvod pro dialog, jehož se nyní účastníme.

Přeložil Miroslav Kotásek.

Tento text původně vyšel jako „Deconstructive Angel“ v časopise *Critical Inquiry* 3, 1977, č. 3, s. 425–438.

Aluze děkuje nakladatelství University of Chicago za svolení k otištění překladu.

The publisher wishes to thank University of Chicago Press for their permission to publish this essay.

Poznámky:

- 1 Přel. Jiří Valja.
- 2 M. H. Abrams původně svou esej „Anděl dekonstrukce“ přednesl jako příspěvek panelové diskuse o dekonstrukci na sjezdu Modern Language Association roku 1976. – *Pozn. překl.*
- 3 Viz M. H. Abrams, „Rationality and Imagination in Cultural History: A Reply to Wayne Booth“, *Critical Inquiry* 2, 1976, č. 3, s. 456–460.
- 4 Joseph Hillis Miller, „Tradition and Difference“, *Diacritics* 2, 1976, č. 4, s. 6.
- 5 Tamtéž, s. 10–11.
- 6 Tamtéž, s. 8 a 12.
- 7 Tamtéž, s. 12.
- 8 Lewis Carroll, *Alenčina dobrodružství v říši divů a za zrcadlem*, přel. Jaroslav Císař, Praha, AU-RORA 1996, s. 217.
- 9 Richard Rorty (ed.), *The Linguistic Turn*, Chicago, University of Chicago Press 1967.
- 10 Jacques Derrida, *La Dissémination*, Paris, Éditions du Seuil 1972, s. 203.
- 11 Jacques Derrida, „Bílá mytologie. Metafora ve filosofickém textu“, in: týž, *Texty k dekonstrukci*, přel. Miroslav Petříček, Bratislava, Archa 1993, s. 224.
- 12 Jacques Derrida, „Diferance“, in: týž, *Texty k dekonstrukci*, přel. Miroslav Petříček, Bratislava, Archa 1993, s. 156–158 a 170.
- 13 Tamtéž, s. 168.
- 14 Ve francouzštině má sloveso *différer* jak význam „oddělovat“, tak „oddalovat“. – *Pozn. překl.*
- 15 V tradiční nebo „klasické“ teorii znaků, jak Derrida pojmenovává názor, který vyvrací, se znak pojímá jako „odložená (diferovaná) přítomnost [...] cirkulace znaků vždy odkládá (diferuje) okamžik, kdy bychom se mohli setkat s věcí samou, zmocnit se jí, spotřebovat ji anebo vynaložit, dotknout se jí, mít ji přítomnou v názoru [en avoir l'intuition présente]“ (Jacques Derrida, „Diferance“, s. 153). Viz také „Hors livre“ in: Jacques Derrida, *La Dissémination*, Paris, Éditions du Seuil 1972, s. 10–11.
- 16 Jacques Derrida, „Struktura, znak a hra v diskursu věd o člověku“, in: týž, *Texty k dekonstrukci*, přel. Miroslav Petříček, Bratislava, Archa 1993, s. 179.
- 17 Tamtéž, s. 194. Derrida dodává, že tato „interpretace interpretace“, která „přitakává hře [se] snaží [...] překročit člověka a humanismus“ (tamtéž). K nadcházející „nestvůrnosti“ viz také *De la grammatologie* (Paris, Éditions de Minuit 1967), s. 14. [Slovensky: *Gramatológia*, přel. Martin Kanovský, Bratislava, Archa 1999, s. 13. – *Pozn. překl.*]
- 18 Jacques Derrida, „Struktura, znak a hra v diskursu věd o člověku“, s. 195. „Nemáme k dispozici žádnou řeč [...] jež by byla cizí těmto dějinám; nemůžeme pronést jedinou destruktivní výpověď, která by se již nemusela připodobnit formě, logice a implicitním postulátům právě toho, co chtěla popřít.“ „S každou výpůjčkou přichází celá metafyzika.“ (Tamtéž, s. 180 a 181.)
- 19 Joseph Hillis Miller, „Stevens' Rock and Criticism as Cure, II“, *The Georgia Review* 30, 1976, č. 2, s. 335–336.
- 20 Joseph Hillis Miller, „Walter Pater: A Partial Portrait“, *Daedalus* 105, 1976, č. 1, s. 107.
- 21 „Rozepněte ten knoflík.“ – přel. Martin Hilský.
- 22 Viz např. jeho rozvíjení významů slov „cure“ [lék] a „absurd“ [absurdní] v článku „Stevens' Rock and Criticism as Cure, I“ (*The Georgia Review* 30, 1976, č. 1, s. 6–11). K analýze označování historicky se proměňujících tvarů tištěné podoby slova viz jeho výklad „abyme“, tamtéž, s. 11; viz také jeho výklad písmene x v článku „Ariadne's Thread: Repetition and the Narrative Line“ (*Critical Inquiry* 3, 1976, č. 1, s. 75–76).
- 23 Joseph Hillis Miller, „Tradition and Difference“, s. 12.
- 24 Viz např. Joseph Hillis Miller, „Stevens' Rock and Criticism as Cure, I“ s. 9–11; „Walter Pater: A Partial Portrait“, s. 111.
- 25 Joseph Hillis Miller, „Walter Pater: A Partial Portrait“, s. 98; „Stevens' Rock and Criticism as Cure, II“, s. 333.
- 26 Joseph Hillis Miller, „Ariadne's Thread: Repetition and the Narrative Line“, s. 66.
- 27 Joseph Hillis Miller, „Walter Pater: A Partial Portrait“, s. 112.
- 28 Joseph Hillis Miller, „Stevens' Rock and Criticism as Cure, II“, s. 341; viz také „Walter Pater: A Partial Portrait“, s. 101 a „Ariadne's Thread: Repetition and the Narrative Line“, s. 74.
- 29 Joseph Hillis Miller, „Stevens' Rock and Criticism as Cure, I“, s. 11–12. Nepojmenovatelná propast, kterou Miller letmo zahlédne, má svou paralelu v nepojmenovatelné a odstrašující nestvůrnosti, kterou zahlédá Derrida (viz výše).
- 30 Joseph Hillis Miller, „Deconstructing the Deconstructors“, *Diacritics* 5, 1975, č. 2, s. 30.
- 31 Joseph Hillis Miller, „Stevens' Rock and Criticism as Cure, II“, s. 337.
- 32 William Blake, *Snoubení nebe a pekla*, přel. Otto F. Babler, Liberec, Dauphin 1994, s. 191–193.